

## KUTATÁSI BESZÁMOLÓ

### A kutatás célja és módszerei

Az ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) program 1995-ben indult azzal a céllal, hogy négyévente ismétlődően *időben és nemzetközileg összehasonlítható* adatokat gyűjtsön a fiatalok dohányzásáról, alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásairól. A program legfontosabb hosszú távú célja, *a fiatalok fogyasztási szokásaiban bekövetkezett változások mérése, az országoként eltérő trendek összehasonlítása*. 2015-ben az ESPAD kutatások hatodik hullámára került sor, 35 ország részvételével. A korábbi nemzetközi eredmények önálló kötetekben jelentek meg (Hibell et al 1997, Hibell et al. 2000, Hibell et al. 2004, Hibell et al. 2009, Hibell et al. 2012) valamint letölthetők az ESPAD honlapjáról ([www.espad.org](http://www.espad.org)). A magyar eredményekből számos hazai publikáció készült, többek között: Elekes és Paksi 1996, 2000, 2003; Elekes 1997, 1999, 2000, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2009, 2014.

A 2015. évi magyarországi kutatás célja volt, hogy tovább folytassuk azt az immár 20 éve tartó kutatássorozatot, amely lehetővé teszi a magyar fiatalok alkohol és egyéb drogfogyasztási szokásaiban végbemenő változások nyomon követését és nemzetközi kontextusban való értelmezését.

Az ESPAD magyarországi adatfelvételei a Budapesti Corvinus Egyetemen Szociológia és Társadalompolitika Intézetében készültek. Vezető kutató: Elekes Zsuzsanna.

2015-ben a Magyarországi adatfelvételben részt vettek:

- Domokos Tamás (ECHO Nonprofit Network Kft): minta kialakítása, módszertani szakértő
- Szilágyi Eszter (BCE doktorandusz): kutatásszervező
- Szűcsné Kovács Zita: terepmunka vezető
- Kosztolnyik Tamás: adatrögzítő

A kérdőív hazai adaptálásában és a saját kérdések kidolgozásában közreműködött Nyírády Adrienn (Nemzeti Drog Fókuszpont) és Demetrovics Zsolt (ELTE PPK Klinikai Pszichológia és Addiktológia Tanszék)

Az ESPAD-adatfelvételek célcsoportja *az adatfelvétel évében 16. évüket betöltő, iskolában tanuló fiatalok*. Az ESPAD protokollja szerint *az adatfelvétel osztályos lekérdezéssel, önkítöltés módszerrel történt*. Az osztályos lekérdezés következtében, az ESPAD módszertani előírásainak megfelelően, mind azok az iskolai osztályok részét képezték a mintakeretnek, ahol az 1999-ben született korosztály *legalább 10 %-a tanul*. Magyarországon a célpopuláció 10%-nál nagyobb arányban csak az iskolák 9. és 10. évfolyamain található.

A végső mintakeret, a 9. és 10. évfolyamon, nappali tagozatos, normál iskolai képzésben tanuló diákok száma az adatfelvétel idején 89 882 fő volt, amely a teljes célpopuláció (1999-ben született Magyarországon lakó népesség) 95%-át, a normál iskolai képzésben tanuló 1999-ben született diákoknak pedig a 96,7%-át reprezentálja.

A szükséges mintanagyságot az ESPAD protokollnak megfelelően határoztuk meg, mely szerint, a nemzetközi összehasonlításban országoként legalább 2400 16 éves válaszolóra van szükség. Figyelembe véve az osztályos lekérdezést (valamennyi, az osztályban lévő diákot le kellett kérdeznünk, nem csak a 16 éveseket) és a korábbi évek válaszmegtagadásai alapján becsült

várható mintaveszteséget, a rendelkezésre álló statisztikák alapján becsült osztálylétszám szerint alakítottuk ki a minta nagyságát.

A mintavétel *rétegzett véletlen mintavételi eljárással* készült. A rétegzés régió (Budapest, Nyugati Régió, Keleti Régió), évfolyam (9. és 10.) és az osztály típusa (szakiskola, szakközépiskola, gimnázium) szerint történt. A mintavétel egysége az iskolai osztály volt, az osztályon belül pedig minden jelenlévő hallgatót megkérdeztünk.

A megkeresett 329 osztályból összesen 23 osztály, a bruttó minta 7%-a utasította el a kutatásban való részvételt. A visszautasítási arány sokkal magasabb volt a gimnáziumokban, mint a másik két iskolatípusban. Összességében a válaszolási hajlandóság kedvezőbb volt, mint 2011-ben, akkor az osztályok 15%-a utasította el a közreműködést, de valamivel kedvezőtlenebb, mint 2007-ben, amikor a visszautasítási arány 5,9% volt.

Az ESPAD központi kérdőív összesen 318 változóból állt, ebből 194 volt kötelező. *A magyar kérdőív valamennyi kötelező kérdést tartalmazta*, valamint a közös választható kérdésekből megkérdeztünk néhányat az alkoholfogyasztás körülményeire és az energia ital fogyasztására vonatkozóan. 2015-ben először tartalmazott a kötelező kérdéssor *viselkedési addikciókkal és új pszichoaktív szerekkel* kapcsolatos kérdéseket.

Az adatfelvétel az ESPAD-országok többségében egy időben, *2015 márciusában-májusában* történt.

Az adatfelvételt az iskolától független, képzett kérdezőbiztosok bonyolították le.

Valamennyi résztvevő osztályról készült egy „osztályadatlap”, ahol az osztály létszámát, a hiányzók számát és egyéb benyomásait rögzítették a kérdezőbiztosok. A kérdés idején tanár nem lehetett jelen az osztályban.

A terepmunka végeztével a kérdőíveket szociológia szakos egyetemi hallgatók átnézték, véleményezték a megbízhatóságukat és néhány kérdést utólagosan kódoltak.

A kérdőívek rögzítése manuálisan történt. Az adatbázis címkézése és az egységes nemzetközi formátumhoz történő igazítása után került a CAN-hez, ahol valamennyi résztvevő ország adatbázisát egységes szempontok szerint tisztították.

Az adatfelvétel lebonyolításához a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Etikai Bizottsága állásfoglalását kértük, amely azt jóváhagyta.

Az elvégzett elemzések alapján megállapíthatjuk, hogy a korábbi évek adatfelvételeihez képest nem változtak lényegesen a 2015. évi magyar kutatás módszertani paraméterei. A válaszmegtagadások aránya, a kérdőívek vizuális és számítógépes ellenőrzése, a kérdezőbiztosok értékelései valamint a megbízhatóság és érvényesség mutatói mind arra utalnak, hogy *a 2015. évi magyar eredmények megbízhatóan összehasonlíthatóak az ESPAD korábbi magyar eredményeivel*. Bár e beszámoló készítésekor a 2015. évi nemzetközi elemzések még nem készültek el, az előzetesen rendelkezésre álló európai adatok alapján azt valószínűsítjük, hogy *adatink jól összehasonlíthatóak a nemzetközi eredményekkel is*.

## **Főbb eredmények**

A megkérdezett 9-10. évfolyamos diákok 62,5%-a legalább egyszer kipróbálta már a *dohányzást*, egynegyedük napi rendszerességgel cigarettázik. Bár a ritkább, alkalmi dohányzás tekintetében a fiúk és a lányok nem különböznek jelentősen, a gyakoribb, *rendszeresebb dohányzás elterjedtebb*

*a fiúk között. A dohányzás, a korábbi kutatási eredményeknek megfelelően egyértelmű társadalmi különbségeket mutat: az alacsonyabb presztízsű szakiskolákba járó, községekben, és átlag alatti anyagi körülmények között élő diákok, akiknek a szülei alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és akiknek nincs jelen mindkét édes szülő a mindennapi nevelésben, egyértelműen veszélyeztetettebbek a dohányzás szempontjából. Nagyobb fokú veszélyeztetettséget jelez a gyakori iskolai lógás, a gyakori bulizás és barátokkal való „lógás”, valamint a szülői kontrol hiánya.*

*A 2015. évi adatok a dohányzás visszaszorulását, mérséklődését jelzik a fiatalok körében. A csökkenés egyaránt megfigyelhető a fiúknál és a lányoknál és minden társadalmi csoportban. Csökkent a dohányzást korán elkezdők aránya és csökkent a cigarettát könnyen beszerezhetőnek tartók aránya is. Kedvezőtlen változás ugyanakkor, hogy a cigarettához kapcsolódó veszélytudat is csökkent: nemcsak az alkalmi dohányzást, hanem a rendszeres cigarettázást is kevesebben tartják veszélyesnek 2015-ben, mint 2011-ben.*

*A 2015. évi ESPAD kutatás eredményei szerint a 9-10. évfolyamos magyar diákok túlnyomó többsége fogyaszt valamilyen rendszerességgel alkoholt. A nagyobb gyakoriságú fogyasztás jellemzőbb a fiúkra és elsősorban tömény ital formájában történik. Az utolsó fogyasztási alkalomra vonatkozó mennyiségi adatok alapján az egy alkalommal elfogyasztott mennyiség tiszta szeszen számolva 79 ml/fő, ami jelentősen meghaladja a felnőttekre vonatkozó hasonló adatokat és jóval több annál, amit az egészségügyben dolgozó szakemberek elfogadhatónak tartanak. A mennyiségi adatok alapján a tömény ital dominálja a fiatalok alkoholfogyasztását. A diákok közel kétharmada legalább egyszer volt már részeg az élete során, az előző hónapban lerészegedők aránya pedig 22,2%.*

*A korábbi adatfelvételekhez képest határozottabb társadalmi különbségek rajzolódnak ki az alkoholfogyasztási szokásokban. A gimnáziumban tanulóakra, a magasabb iskolai végzettségű szülők gyerekeire, a teljes családban élőkre mérsékeltbb, kevésbé problémás alkoholfogyasztás jellemző. Az iskola székhelye (Budapest – vidék) és a család lakóhelye nem mutat egyértelmű kapcsolatot az alkoholfogyasztási szokásokkal.*

*Hasonlóan a korábbi hazai és nemzetközi kutatási eredményekhez a mostani kutatás is azt mutatja, hogy a szülői kontrol hiánya, a különböző iskolai/családi problémákra utaló iskolai lógás és a talán ezek következményeként is gyakoribb „elmenős” szabadidő eltöltési formák növelik az alkoholfogyasztás problémásabb formáinak a gyakoriságát.*

*2015-ben az alkoholfogyasztás főbb mutatói egyértelműen csökkentek a 2011. évi adatokhoz képest. Ugyanakkor növekedést tapasztaltunk az egy alkalommal elfogyasztott egy főre jutó mennyiségben. Ennek alapján azt valószínűsítjük, hogy a fiatalok ritkábban fogyasztanak alkoholt, mint korábban, de határozottan nagyobb mennyiséget isznak meg egy alkalommal.*

*A megkérdezett 9-10. évfolyamos diákok 26,8%-a vallotta, hogy fogyasztott már életében valamilyen tiltott vagy legális drogot. Csaknem minden ötödik diák próbált már tiltott szert, minden hatodik vett be gyógyszert orvosi javaslat nélkül, és minden tizedik kipróbált már valamilyen, a piacon újonnan megjelenő designer drogot. A legelterjedtebb kábítószer továbbra is a marihuána, második helyen pedig új pszichoaktív szer, a szintetikus kannabinoidok csoportja áll. A legális szerek elterjedtsége ugyanúgy jellemző a fiatalok szerhasználati szokásaira, mint a korábbi években*

*Ugyanakkor a fenti életprevalencia értékek egy javuló tendencia jelzőszámai. A korábbi ESPAD vizsgálatok eredményeivel összevetve megállapíthatjuk, hogy minden szer fogyasztásának elterjedtsége számottevően csökkent 2015-re a magyar középiskolások körében. A csökkenés*

hasonló arányban következett be a fiúk és a lányok körében. Valamivel nagyobb arányban vidéken, mint Budapesten. A szerfogyasztás gyakorisága is a ritkább használat irányába tolódott el, és az első használat életkora sem csökkent a korábbi adatokhoz képest.

Az 2015-ös ESPAD hazai adatfelvétele alapján *a magyar kilenc és tizedikes korosztály döntő hányada (97,9%) rendszeresen internetezik, és átlagosan heti 23 órát tölt internetezéssel. A legelterjedtebb online tevékenység ennek a korosztálynak a körében messzemenően a közösségi oldalak használata (98,6%). Míg a közösségi oldalakat a lányok, az online videojátékokat egyértelműen a fiúk használják inkább.* A heti átlagos óraszám is a közösségi oldalak esetén a legmagasabb (23,16 óra), azt követik az online játékok (15,58 óra) és a zene, film le- és feltöltés (11,64 óra). A nemi különbségek e tekintetben is hasonlóan alakulnak: a közösségi oldalak használatával a lányok, a játszással, valamint az online vásárlással és eladással pedig a fiúk töltenek szignifikánsan több időt heti szinten.

A Problémás Internethasználat Kérdőív alapján *majdnem minden ötödik (19,2%) kilenc és tizedikes fiatal kerül a problémás internethasználó kategóriába, vagyis jelentős problémákról számolt be az internethasználatával kapcsolatban. A Problémás Online Játék Kérdőív alapján az online játékokat játékosok 16,6%-a kerül a problémás játékos kategóriába, ami a teljes mintára vetítve 6,5%.* A szülők iskolázottsága és a család szubjektív anyagi helyzete alig vagy egyáltalán nem állt kapcsolatban a viselkedések problémásságával, és ma már a használat terén sem okoz komoly különbségeket. Ezek az eredmények hasonló vizsgálatok tükrében is valószínűnek tűnnek. A problémás játékhasználat és az iskola típusa között például nem találtak kapcsolatot (Gentile, 2009), a családi jövedelemmel pedig gyenge volt az együttjárás mértéke (Ream, Elliott és Dunlap, 2011).

*A megkérdezett 9-10. évfolyamos fiatalok több, mint fele (57,7%) ivott legalább egyszer valamilyen energiatalt a kérdezést megelőző hónapban. Magas a többször, legalább 10 alkalommal fogyasztók aránya is: 17,9%. A kérdezést megelőző hónapban a diákok közel egynegyede legalább egyszer ivott alkoholt energiatallal együtt. Az energiatalok fogyasztása inkább jellemző a hátrányosabb társadalmi körülmények között élő fiatalokra: a szakiskolában tanulóakra, a vidéken (községekben) élőkre, illetve azokra, akik szülei alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek és anyagi helyzetük az átlagnál rosszabb.*

A kávé fogyasztása is elterjedt a középiskolások között. *Az előző hónapban legalább egyszer fogyasztók aránya 63,1%, egynegyedük pedig napi rendszerességgel iszik kávéját. Míg a ritkább fogyasztásra utaló havi prevalencia érték a fővárosban élőkre/tanulóakra, a magasabb iskolai végzettségű szülők gyerekeire jellemző inkább, addig a gyakoribb, napi rendszerességű kávézás inkább jellemző a vidéken élő, szakiskolában tanuló, alacsonyabb iskolai végzettségű és átlag alatti anyagi helyzetben élő szülők gyerekeire.*

Elemzéseink során egyrészt megpróbáltunk meghatározni különböző fogyasztási/viselkedési típusokat, másrészt vizsgáltuk a kábítószer-fogyasztás és a társadalmi kirekesztettség kapcsolatát.

Klaszterelemzéssel négy viselkedési csoportot különítettünk el: az ivók (a megkérdezettek 22,2%-a), az internetezők (19%), problémás használók (8,7%) és a mérsékelt használók (50%) csoportját. Elemzéseink szerint *ivóvá* nagyobb eséllyel válnak a *vidéken élő fiúk*, akik a szabadidejükben inkább *eljárnak otthonról* a barátaikkal buliba, diszkóba és az *önbecsülésük magasabb az átlagnál*. Internetezővé legnagyobb eséllyel a *legalacsonyabb iskolai végzettségű anyák gyerekei válnak, akiknek kisebb az önbecsülése, jellemzőbbek rájuk a depressziós tünetek, a sportolós vagy internetező szabadidő eltöltési forma. A problémás használóvá válás esélyét növeli az, ha valaki a fővárosban él, szakiskolában vagy sakközépiskolában tanul, kevésbé jó az apjához fűződő*

*viszonya, kisebb az önbecsülése, előfordulnak depressziós tünetek és inkább az elmenős szabadidő eltöltési formák jellemzik. A mérsékelt csoportot elsősorban a lányok és a gimnáziumokban tanulók nagyobb aránya különbözteti meg a többiektől*

A kirekesztettség és kábítószer-fogyasztás kapcsolatának komparatív elemzésével az volt a célunk, hogy *a rendszeresen drogot fogyasztó fiatalok társadalmi kirekesztettségét pozícionáljuk a drogot nem, illetve csak alkalmanként fogyasztó fiatalok egészségéhez képest. Azt kívántuk meghatározni, hogy az alkalmazott indikátorrendszer mentén miben tér el a fogyasztók társadalmi-gazdasági helyzete, jövedelmi és életkörülménye, szubjektív egészségi állapota, önképe, normákhoz való viszonya, kiszolgáltatottsága, családi és baráti kapcsolatai, társadalmi közérzete a drogokat elutasító tanulókhöz képest.*

A kutatás során rögzített kirekesztettség indikátorok elemzésével meghatároztuk a kirekesztettség általánosabb klasztereit is, ezek alapján *a drogot elutasító tanulók kétharmada nem veszélyeztetett a kirekesztettség tekintetében, a drogot kipróbáló fiataloknak már 51 százaléka tartozik a kirekesztődés által veszélyeztetett kategóriába, s megjelenik körükben a valós kirekesztődés is, míg minden negyedik drogot fogyasztó tanuló társadalmilag már kirekesztett, s további 40 százaléku is erősen veszélyeztetett.*

Az 2015. évi ESPAD kutatás nemzetközi eredményei csak ősszel jelennek meg. Így a munka jelenlegi szakaszában nincs lehetőségünk a hazai változások nemzetközi összehasonlításban történő értelmezésére. Erre a későbbiekben, további publikációk formájában kerítünk majd sort.

### **Az eredmények közzélése**

A kutatás magyarországi eredményeit egy tanulmánykötetben tettük közzé. A kötet az alábbi témákat tartalmazza:

Az ESPAD kutatás módszertana (Elekes Zsuzsanna)

Előzmények

Az adatfelvétel mintája

A kérdőív

Az adatfelvétel lebonyolítása

Etikai megfontolások

Módszertani eredmények

Dohányzás (Elekes Zsuzsanna)

A dohányzás elterjedtsége

A dohányzás főbb mutatói társadalmi háttér szerint

Egyéb dohányzásra ható tényezők

A dohányzásban bekövetkezett változások

Alkoholfogyasztás (Elekes Zsuzsanna)

Az alkoholfogyasztás elterjedtsége

Az alkoholfogyasztás főbb jellemzői társadalmi háttér szerint

Egyéb alkoholfogyasztásra ható tényezők

Az alkoholfogyasztásban bekövetkezett változások

Egyéb drogok, új pszichoaktív szerek (Nyírády Adrienn)

Hozzáférhetőség

A szerfogyasztás elterjedtsége

A szerfogyasztás gyakorisága

Szerenkénti prevalencia értékek

Társadalmi különbségek

Együttes fogyasztás  
A drogfogyasztással kapcsolatos attitűdök  
A designer droghasználat további jellemzői  
A legveszélyeztetettebb diákok jellemzői a főbb szercsoportok szerint  
Trendek a 16 éves diákok körében  
Viselkedési addikciók (Király Orsolya, Zsila Ágnes, Demetrovics Zsolt)  
Bevezető  
Elemzési módszerek  
Mérőeszközök  
Eredmények  
Különböző fogyasztási/viselkedési csoportok és jellemzői (Elekes Zsuzsanna)  
Egyéb problémák (Elekes Zsuzsanna)  
Energiaital és kávé  
Iskolai bántalmazás  
A drogfogyasztó tanulók társadalmi kirekesztettségének vizsgálata (Domokos Tamás)  
Az elemzés célja  
A kirekesztettség mérésének módszertani alapjai  
A drogfogyasztó tanulók kirekesztettségének faktorai  
A kirekesztettség klaszterei

A kiadványt elhelyezzük a BCE könyvtárában, valamint a Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményében. A tanulmány elektronikusan letölthető: <http://web.uni-corvinus.hu/elekes> címről

Az európai adatokat bemutató kötet 2016. szeptember 20-án jelenik meg. A teljes beszámoló letölthető lesz a [www.emcdda.europa.eu](http://www.emcdda.europa.eu) vagy a [www.espad.org](http://www.espad.org) honlapokról

A magyarországi adatbázist a korábbi ESPAD adatfelvételekhez hasonlóan a TÁRKI Adatbankban tesszük kutatók számára hozzáférhetővé.

A magyar adatbázis részét képezi az ESPAD egységesített nemzetközi adatbankjának, amely kutatók számára szintén hozzáférhető az ESPAD előírásai szerint (ld. erről: <http://www.espad.org/en/Databases/>)

## Irodalom

Elekes Zs. (1997): Devianciák, mentális betegségek. in: Lévai K., Tóth I. Gy. Szerk: *Szerepváltozások - Jelentés a nők helyzetéről*. Budapest TÁRKI-Munkaügyi Minisztérium-Egyenlő Esélyek Titkársága,151-169.

Elekes Zs. (1999): Önbevallásos vizsgálatok Magyarországon a kilencvenes években. In: Ritter I. szerk.: *Jelentés a magyarországi kábítószer-helyzetről*. Budapest. ISMertető Ifjúsági és Sportminisztérium,121-153.

Elekes Zs. (2000): Alkoholprobléma az ezredvégi Magyarországon in: Elekes Zs., Spéder Zs. (szerk.): *Törések és kötések a magyar társadalomban* Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó, Budapest, 152-169.

Elekes Zs. (2004a): A középiskolás fiúk és lányok dohányzási és alkoholfogyasztási szokásaiban bekövetkezett változások 1992-2003 között. *Addiktológia*, 4, 515-532.

Elekes Zs. (2004b): *Alkohol és társadalom*. Országos Addiktológiai Intézet, Budapest, 215.

- Elekes Zs. (2005a): A drogfogyasztás nemek közötti különbözőségei és hasonlóságai. In: Nagy I., Pongrácz T., Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről.* TÁRKI – Ifjúsági, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 177-193.
- Elekes Zs. (2005b): A drogfogyasztás elterjedtsége és a fogyasztásra ható társadalmi tényezők iskolában tanuló fiatalok körében. *Demográfia*, 4, 345-374.
- Elekes Zs. (2009): *Egy változó kor változó ifjúsága. Fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztása Magyarországon – ESPAD 2007.* NDI – L'Harmattan, Budapest p: 220
- Elekes Zs. (2014): A család szerepe egyes serdülőkori problémák megjelenésében. in: Spéder Zsolt szerk: A család vonzásában. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére. KSH NKI 2014, Budapest p:25-48
- Elekes Zs., Paksi B. (1996): *A magyarországi középiskolások alkohol és drogfogyasztása.* ESPAD The European School Survey Project on Alcohol and Drugs 1995. Budapest 1996. Népjóléti Minisztérium p: 126
- Elekes Zs., Paksi B. (2000): *Drogok és fiatalok. – A középiskolások droghasználata, alkoholfogyasztása és dohányzása az évezred végén Magyarországon* Budapest ISMertető Ifjúsági és Sportminisztérium Kábítószerügyi Koordinációért felelős helyettes államtitkárság. P:136.
- Elekes Zs., Paksi B. (2003): *The ESPAD'03 Country Report – Hungary* – kézirat.
- Gentile, D. A. (2009). Pathological video-game use among youth ages 8 to 18: a national study. *Psychological Science*, 20(5), 594-602.
- Hibell, B., Andersson, B., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnasson, T., Kokkevi, A., Morgan, M.(2000): *The 1999 ESPAD Report. The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs.* Alcohol and Other Drug Use Among Students in 30 European Countries Stockholm. CAN, Council of Europe p: 362.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnasson, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., Morgan, M (2004): *The ESPAD Report 2003.* Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries Stockholm . CAN, Council of Europe p: 436.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnasson, T., Kokkevi, A., Morgan, M., Narusk, A.(1997): *The 1995. ESPAD Report - Alcohol and Other Drug Use Among Students in 26 European Countries.* The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs Stockholm. CAN, Council of Europe p: 294
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Kraus, L. (2009): *The 2007 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 35 European Countries.* Stockholm. CAN, EMCDDA, Council of Europe. P:406
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Kraus, L. (2012): *The 2011 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 36 European Countries.* Stockholm. CAN, EMCDDA, Council of Europe. P:390
- Ream, G. L., Elliott, L. C. és Dunlap, E. (2011). Playing video games while using or feeling the effects of substances: Associations with substance use problems. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8(10), 3979-3998.